

»Mladi za napredek Maribora 2017«

34. srečanje

**PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JESEN NA POHORJU IN ORIS
PARTIZANSKE VOJAŠKE SANITETE NA TLEH DANAŠNJE
REPUBLIKE SLOVENIJE**

Raziskovalno področje: Zgodovina

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Avtor: ALJOŠA RODINGER, NEJA STRMŠNIK
Mentor: DARJA EMERŠIČ
Šola: PRVA GIMNAZIJA MARIBOR

Maribor, februar 2017

»Mladi za napredek Maribora 2017«

34. srečanje

**PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JESEN NA POHORJU IN ORIS
PARTIZANSKE VOJAŠKE SANITETE NA TLEH DANAŠNJE
REPUBLIKE SLOVENIJE**

Raziskovalno področje: Zgodovina

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Maribor, februar, 2017

KAZALO

1 UVOD	1
1. 1 Opredelitev področja in opis predmeta, ki je predmet raziskave	1
1. 2 Namen, cilji in hipoteze raziskovalne naloge	1
1. 3 Metodologija dela	2
2 OSKRBA BOLNIH IN RANJENIH V ČASU NOB.....	3
2. 1 Partizanska vojaška saniteta in partizanske bolnišnice.....	3
2. 2 Razvoj partizanskih bolnišnic in sanitete	4
2. 3 Organizacija vojne sanitete.....	9
3 POHORSKE PARTIZANSKE BOLNIŠNICE.....	11
4 PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JESEN	18
4. 1 Gradnja bolnišnice Jesen	19
4. 2 Delovanje bolnišnice Jesen.....	28
4. 3 Življenje v bolnišnici Jesen	31
5 ZAKLJUČEK.....	37
VIRI IN LITERATURA	39

KAZALO SLIK

Slika 1: Ljubljanski sanatorij Emona	5
Slika 2: Prva vojaška bolnišnica Krvavice na območju Iškega Vintgarja.....	6
Slika 3: Ambulanta D pod Mežakljo.....	8
Slika 4: Pavčkova bolnišnica na Pohorju	9
Slika 5: Partizanska zemljanka.....	11
Slika 6: dr. Ivan Kopač-Pavček.....	12
Slika 7: Sprejemališče Košuta na Pohorju	12
Slika 8: Prostor s pogradi in posteljami	13
Slika 9: Operacijska miza z radiatorjem	14
Slika 10: Zdravniški pripomočki.....	16
Slika 11: Humoristični list Pavliha.....	17
Slika 12: Bolnišnica Jesen v smrekovem gozdu	18
Slika 13: Kažipot do bolnišnice Jesen.....	19
Slika 14: Načrt za gradnjo bolnišnice Jesen.....	21
Slika 15: Načrt izgradnje bolnišnice Jesen 1	22
Slika 16: Načrt izgradnje bolnišnice Jesen 2.....	23
Slika 17: Načrt v merilu 1:100	23
Slika 18: Baraka za ranjence	24
Slika 19: Baraka za ranjence	25
Slika 20: Operacijska baraka.....	25
Slika 21: Notranjost barake	26
Slika 22: Postavitev barak na terenu (tloris)	27
Slika 23: Somrak Gutan-Dušan.....	28
Slika 24: Mrliški list somraka Gutana-Dušana	29
Slika 25: Evidenčni list pacienta	30
Slika 27: Temperaturni list.....	30
Slika 28: Podatki o redkih posameznikih, ki so delovali v bolnišnici Jesen	32
Slika 29: Seznam zdravil.....	33
Slika 30: Seznam oskrbovancev bolnišnice Jesen.....	34
Slika 31: Bolnišnični list	35

POVZETEK

Vojaške bolnišnice, kot so jih poznali v času narodno osvobodilne borbe na naših tleh, so zagotovo posebnost. Sicer so spoštovale vsa načela vojnomedicinske doktrine. To pomeni, da so zdravile in oskrbovale borce ter jim nudile varnost. Njihova posebnost je v tem, da so, po vzoru partizanske vojne, delovale tajno. Razvijale so se v okviru osvobodilne fronte s sistemom skrivnih bolnišnic, zato v zgodovini vojaškega zdravstva veljajo za posebnost. Partizanska saniteta je za ranjence skrbela, skrivaj pa jim je zagotavljala tako zdravila kot hrano. Brez predhodnih izkušenj in brez vojnomedicinske doktrine se je prilagajala partizanskemu načinu vojskovanja in bila pri tem bila zelo uspešna.

Raziskovalna naloga se deli na dva dela. V prvem opisujeva partizansko saniteto na tleh današnje Republike Slovenije v času med drugo svetovno vojno.

V drugem delu natančneje predstaviva njeno delovanje na Pohorju, še posebej pa predstaviva partizansko bolnišnico Jesen, ki je delovala na vzhodnem delu Pohorju in je bila najbližja Mariboru.

ZAHVALA

Za strokovno delo in nasvete pri pisanju naloge ter za spodbudo se zahvaljujema najini mentorici in profesorici zgodovine. Za pomoč pri delu v arhivu in za nasvete se zahvaljujema tudi dr. Ireni Mavrič Žižek, zaposleni v arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor. Zahvaljujema se tudi staršem, ki so nama stali ob strani. Navsezadnje se zahvaljujema drug drugemu, da nama je (že drugič in to obakrat skupaj) uspelo, da sva uspešno zaključila raziskovalno nalogo.

1 UVOD

1. 1 Opredelitev področja in opis predmeta, ki je predmet raziskave

Vojaške bolnišnice, kot so jih poznali v času narodno osvobodilne borbe (v nadaljevanju NOB) na naših tleh, so zagotovo posebnost. Spoštovale so vsa načela vojnomedicinske doktrine. To pomeni, da so zdravile in oskrbovale borce ter jim nudile varnost. Njihova posebnost je v tem, da so, po vzoru partizanske vojne, delovale tajno. Razvijale so se v okviru osvobodilne fronte (v nadaljevanju OF) s sistemom skrivnih bolnišnic, zato v zgodovini vojaškega zdravstva veljajo za posebnost. Partizanska saniteta je za ranjence skrbela, skrivaj pa jim je zagotavljala tako zdravila kot hrano. Brez predhodnih izkušenj in brez vojnomedicinske doktrine se je prilagajala partizanskemu načinu vojskovanja in bila pri tem zelo uspešna.

Ker prihajava iz okolice Ruš, kjer se veliko govori o Pohorskem bataljonu, naju je zanimalo, kako so za ranjence v času NOB skrbeli na Pohorju. Po brskanju po spletu sva zasledila, da so leta 1944 začeli na Pohorju, v jesenskem času, začeli graditi bolnišnico Jesen. Ker nisva odkrila veliko zapisov, sva se odločila, da bova sama skušala o bolnišnici Jesen izvedeti čim več.

1. 2 Namen, cilji in hipoteze raziskovalne naloge

Namen raziskovalne naloge je predstaviti bolnišnice med NOB na našem prostoru, še posebej pa želiva predstaviti bolnišnico Jesen na Pohorju.

Cilji raziskovalne naloge so:

- Predstaviti pomen partizanske sanitete.
- Prikazati, kako je partizanska saniteta delovala in v čem je njena posebnost.
- Ugotoviti, kje in kako so gradili bolnišnico Jesen.
- Preučiti njeno delovanje ter predstaviti pomen njenega delovanja.

Na osnovi tega sva si zastavila hipoteze:

Hipoteza 1: Partizanske bolnišnice so zaradi delovanja posebnost v zgodovini vojaškega zdravstva.

Hipoteza 2: Bolnišnica Jesen je kljub kratkemu času delovanja za oskrbovanje ranjencev in partizanstvo nasploh na vzhodnem delu Pohorja zelo pomembna.

Hipoteza 3: Partizansko bolnišnico so ob koncu vojne odkrili in uničili okupatorji.

1. 3 Metodologija dela

V raziskovalni nalogi sva uporabila metodi deskripcije in kompilacije. Preučevala sva literaturo ter vire, ki sva jih našla v knjižnici, na spletu ter v arhivu muzeja Narodne osvoboditve Maribor. Preučevano sva nato primerjala, povezovala in povzemala ter tako dobila odgovore na vprašanja, ki sva jih zastavila na začetku naloge.

2 OSKRBA BOLNIH IN RANJENIH V ČASU NARODNO OSVOBODILNE BORBE

Mednarodna zaščita ranjencev, bolnikov in medicinskega osebja v vojni je urejena z ženevskimi konvencijami. Že v prvi so bila oblikovana pravila, po katerih so odnosi do vseh ranjencev osnovani na humanih načelih. Po konvenciji iz leta 1929 morajo ranjenci in bolniki vselej uživati spoštovanje, zaščito in človeško ravnanje. Prav tako je zaščiten sanitetno osebje vseh vojskujočih se armad. Konvencijo je leta 1931 podpisala Jugoslavija (pod katero smo spadali Slovenci), prav tako pa so jo leta 1941 potrdile države, ki so napadle in razkosale Jugoslavijo. Te so jo potem zavestno kršile. Okupatorjevi vojaki so namreč zavestno in nečloveško pobijali ranjence in sanitetno osebje partizanske vojske (Kambič, 1979, 206).

Saniteta je morala biti dobro organizirana, kar je pomenilo čim krajši čas evakuacije ranjenca in njegov prevoz v bolnišnico, čim krajše okrevanje in v primeru uspešnega okrevanja kar se da hiter povratak na bojišče (Berberih-Slana, 2016).

2. 1 Partizanska vojaška saniteta in partizanske bolnišnice

Vojaška saniteta ima nalogo, da oskrbuje in zdravi borce, skrbi za njihovo zdravje in počutje ter poskrbi za invalide (Kovač, 2011, 9).

V Sloveniji je bilo na začetku oboroženega odpora treba organizirati tudi zdravstveno dejavnost, ki je vključevala tako zdravstvene ustanove kakor tudi ustrezne kadre. Začetki partizanskega zdravstva oziroma sanitete segajo v avgust 1941, ko je na pobudo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet nastal zdravniški matični odbor (Berberih-Slana, 2016).

Partizanska vojaška saniteta obsega zdravstveno oskrbo v času narodno osvobodilne borbe (v nadaljevanju NOB). Oskrba je bila organizirana tako na bojiščih kot tudi v zaledju. Gradili so skrivne bolnišnice v največkrat težko dostopnih predelih. Prvi sanitetni oddelek so ustanovili leta 1943. Kasneje, zaradi večje potrebe po oskrbovanju in večjega števila bolnišnic, so ustanovili še ekonomat, ki je skrbel za oskrbo bolnišnic. Sanitetnemu oddelku so pripadale različne sekcije:

- sekcija za trupno saniteto,
- sekcija za bolnišnice,

- zdravstveno posvetna sekcija,
- sekcija za zobozdravstvo,
- sekcija za evakuacijo ranjencev (Tribušon, 1972, v Kovač, 2011, 10)

Partizanske bolnišnice so sanitetno-medicinske ustanove, ki so delovale v času 2. svetovne vojne na območju Slovenije. Po večini so bile manjše lesene koče, predvsem v globokih gozdovih, daleč od tedanjega cestnega omrežja. Njihov namen je bila pomoč obolelim ali ranjenim partizanom (Partizanska bolnišnica, b.d.).

2. 2 Razvoj partizanskih bolnišnic in sanitete

V osnovi razvoj sanitete razdelimo na tri obdobja: obdobje skrivanja, obdobje bunkerjev in obdobje bolnišnic. V obdobju skrivanja so skrivališča gradili ljudje sami in skrivali ranjene na podstrešjih kmečkih hiš, v skednjih, svinjaki in v hlevih. Taka skrivališča so bila zakrita z deskami in različno navlako. Ranjeni tukaj niso dobili strokovne zdravniške pomoči, poleg tega so bili včasih skriti tudi več kot trije na enem mestu. Sledilo je obdobje bunkerjev, kjer je bila nudena večja zdravstvena pomoč. Bunkerji so predstavljali osnovo za kasnejše bolnišnice. V le-teh je šlo za najbolj organizirano zdravljenje (Medjedovič, A., Miklavc, N., Slamič, B., 1997, 3).

Ta tri obdobja natančneje razdelimo:

- Prvo obdobje razvoja partizanskih bolnišnic in sanitete v enotah.

To obdobje je trajalo do jeseni 1942. Sprva ni bilo organiziranega sanitetnega delovanja. Partizanske enote so svoje borce največkrat na skrivaj pripeljale s pomočjo terenskih aktivistov v civilne bolnišnice ali pa so jih puščali na terenu. Tam so jim nato pomagali pristaši OF (zdravniki, sestre ...). Tak način je zadostoval do leta 1942, saj še ni bilo velikih bojov in ne veliko ranjencev. V letu 1942 pa so nastajale že večje partizanske formacije, ki so prihajale od manjših diverzantskih akcij k večjim napadom na utrjene sovražnikove postojanke. Tako se je večalo tudi število ranjencev (Kambič, 1979, 207).

V tem času so se zdravniki že leta 1941 začeli organizirati v OF in junija 1941 so ustanovili Zdravniški matični odbor (ZMO OF). Naloga ZMO je bila, da so v svoje vrste pridobili čim večje število zdravnikov in ostalih zdravstvenih delavcev. Ustvariti so morali tudi pogoje, da se je sploh začela razvijati saniteta. Jeseni 1941 so tako začeli bolj sistematično zbirati sanitetni

material. Pošiljali so ga na različne konce na sam teren. Varnostno obveščevalna služba je organizirala tečaje prve pomoči za medicince in bolničarje (Mikuž, 1967, 36).

Sprva so bile partizanske formacije majhne, zato jih je lahko opravljal en medicinec, na pomoč pa so prihajali zdravniki, saj ranjencev v Ljubljano niso mogli prepeljati. Takšno delovanje je postalo nevarno že v začetku leta 1942, saj so za vstop na okupirano območje potreboval t. i. dovolilnice. Kljub temu pa so partizane pod ilegalnimi imeni zdravili v ljubljanskem sanatoriju Emona, kirurgičnem in ortopedskem oddelku ljubljanske bolnišnice in na kirurški kliniki. Poleg tega so se zdravili tudi v ilegalnih stanovanjih in skrivališčih, kjer jih je obiskoval zdravnik (Mikuž, 1967, 42).

Slika 1: Ljubljanski sanatorij Emona

Vir: Medmrežje 1

Narodnoosvobodilna borba se je razmahnila, bilo je več bojov in zato tudi več ranjencev. V Tisovcu v Suhi krajini je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 6. junija 1942 sklicalo prvi posvet partizanskih zdravnikov. Na njem si je partizansko sanitetno vodstvo zadalo osnovne cilje:

- organizirati sanitetne službe v enotah,
- razbremeniti partizansko vojsko, da je prenašanje ranjencev ne bi oviralo,
- zagotoviti mirno in varno zavetje ranjencem in bolnim
- vrnitev čim več ozdravljenih ranjencev.
- potrebno ustanoviti centralno partizansko bolnico (Tribušon 1972, v Kovač, 2011, 12).

Junija 1942 je Glavno poveljstvo izdalo »Naredbo št. 6«. Tako so ustanovili prve sanitetne postaje v Ljubljanski pokrajini ter sanitetne službe v partizanskih enotah. Prva bolnišnica na osvobojenem ozemlju pa se je kasneje imenovala Krvavice (Mikuž, 1967, 43).

Slika 2: Prva vojaška bolnišnica Krvavice na območju Iškega Vintgarja

Vir: Medmrežje 2

Že jeseni istega leta so bile zgrajene nove bolniške barake, graditi so začeli bolnišnico Jelenbreg in obnovili ambulanto na Podstenicah. To je bil začetek gradnje Slovenske centralne vojne partizanske bolnice (SCVPB) (Mikuž, 1967, 43).

Drugod na ozemlju današnje Slovenije je razvoj potekal nekoliko počasneje. Na Primorskem denimo vse do leta 1943 niso imeli zdravnika. Na Gorenjsko sta 1942 leta prišla prva zdravnika. Kamniško področje je že imelo svojo prvo partizansko bolnišnico, ki je delovala do sredine julija 1942 in se je imenovala Vobovše. Mesec pred tem je bila ustanovljena še bolnišnica Pri treh sestrah pri Domžalah, ki je delovala do osvoboditve. Ob koncu poletja 1942 je bila ustanovljena tudi partizanska bolnišnica v Polhograjskih Dolomitih. Na Pohorju, Kozjanskem in Savinjski dolini ni bilo pogojev za ustanovitev partizanskih bolnišnic, graditi so jih začeli šele leta 1944 (Kovač, 2011, 12).

- Drugo obdobje razvoja partizanskih bolnišnic in sanitete v enotah

Za to obdobje, ki traja od jeseni 1942 pa do jeseni 1943, je pomemben razmah partizanske sanitete. Kljub temu pa o organizirani saniteti lahko govorimo le na območju Ljubljanske pokrajine. To je čas, ko so delovale že Tomšičeva, Šercerjeva brigada na Notranjskem, Gubčeva in Cankarjeva brigada na Dolenjskem, pa tudi že Pohorski bataljon. Velike brigade so imele v Ljubljanski pokrajini svoje zdravnike, bataljoni in čete bolničarje, odredi pa sanitetne referente. Prevladoval je stacionarni način zdravljenja v skrivnih bolnišnicah, ki so bile dobro organizirane in sposobne nuditi kirurško in zdravniško pomoč vsem pomoči potrebnim ranjencem (Kovač, 2011, 15).

Popoln propad italijanske vojske na naših tleh in kapitulacija Italije 8. septembra 1943 sta za Slovenijo pomenila osvoboditev velikega ozemlja in silovito povečanje vojske. To je privedlo do večjih ofenziv proti nemškemu okupatorju in novemu vzponu partizanske sanitete. Kapitulacija Italije in sprememba vojaške sestave je vplivala tudi na organizacijo sanitete (Mikuž, 1967, 108).

Med conami in sanitetnimi postojankami so obstajale razlike. Tako je recimo na Primorskem bil zelo težko dostopen teren, zelo gosto pa so bile postavljene tudi okupatorjeve postojanke.

Na Gorenjskem ni bilo osvobojenega ozemlja, prve bolnišnice so bile predvsem postojanke za ranjence ali bunkerji, v katerih so bile sanitetne postaje, ki so jih označevali s črkami. Prvi bivač so postavili na Mežaklji in ga aprila 1943 preimenovali v Ambulanto D. Štab gorenjske operativne cone je junija 1943 izdal naredbo o ustanovitvi konspirativnih bolnišnic.

Slika 3: Ambulanta D pod Mežakljo

Vir: Medmrežje 3

Na štajerskem in koroškem se je partizanska saniteta razvijala počasneje kot drugod. Razlog za to je, da je bil pritisk okupatorja na tem območju najmočnejši, prav tako pa so iz tega področja izselili veliko naprednega prebivalstva.

- Tretje obdobje razvoja partizanskih bolnišnic in sanitete v enotah

To obdobje traja od konca leta 1943 pa do osvoboditve 1945 in velja za najpomembnejše obdobje razvoja vojaške sanitete. To je čas, ko se je povečalo število borcev, zato je bila potreba po oskrbi in pomoči toliko večja. Drugi pomemben dejavnik, ki je prispeval k razvoju, pa je bil ta, da je bilo vedno več osvobojenih ozemelj, večal pa se je tudi prihod ustreznega kadra, material za delovanje pa so pridobili po okupaciji Italije (Mikuž, 1969, 150).

V Ljubljanski pokrajini so v tem obdobju samo izpopolnjevali saniteto v enotah in skrivnih bolnišnicah, Primorska in Gorenjska sta jim poskušali slediti. S prihodom 14. divizije iz Bele Krajine na Štajersko, pa se je saniteta razmahnila tudi v do tedaj slabo organizirani 4. operativni coni, ki je zajemala Štajersko, Koroško in del Gorenjske. Tudi v drugih pokrajinah v Sloveniji je prišlo do hitrega razvoja sanitete. Decembra 1943 je bil ustanovljen 9. korpus, ki je zajemal Primorsko in del Gorenjske. Slovenska vojna partizanska bolnica Franja in Pavla sta bili ustanovljeni decembra 1943 (Mikuž, 1969, 125).

Ker je primanjkovalo kadra, je leta 1944 na tem področju začela delovati sanitetna šola. Veliko škode je naredila okupatorjeva ofenziva konec leta 1944, vendar si je saniteta do februarja 1945 že opomogla (Mikuž, 1969, 283).

Maja 1944 so zdravniki 4. operativno cono Pohorje razdelili na vzhodni in zahodni sektor. Zahodni sektor danes imenujemo Pavčkove bolnišnice, saj je dr. Pavček na tem področju do konca leta 1944 zgradil šest postojank (Mikuž, 1969, 298).

Slika 4: Pavčkova bolnišnica na Pohorju

Vir: Pot kurirjev in vezistov, 2011

2. 3 Organizacija vojne sanitete

Saniteta v vojnih enotah je bila organizirana takole:

- Vsaka četa je imela svojega bolničarja ali bolničarko z opremo za prvo pomoč.
- V bataljonih so imeli bolničarja ali bolničarko, ki je nadziral sanitetno službo v četah.
- V brigadi so imeli sanitetnega zdravnika, ki je nudil zdravniško pomoč, nadziral pa je tudi higiensko stanje v brigadi.
- V divizijah je bil pri štabih sanitetni odsek, ki ga je vodil najbolj izkušen zdravnik. Pod odsek so spadali še zobozdravstvena ekipa, apotekar, divizijski bolničar, administrator in kurir. Prav tako je spadala pod odsek kirurška ekipa s kirurgom, asistentom, instrumentarko in bolničarjem. Ves sanitetni kader je sestavljal divizijsko sanitetno

četo, v katero je bilo vključenih tudi do 35 borcev. Služili so kot zaščita ter kot nosači ranjenih soborcev (Kambič, 1979, 207).

V sklop bolnišnice je spadal tudi sanitetni ekonomat, ki je skrbel za redno preskrbo bolnišnic, in sicer s hrano in drugi predmeti za vsakodnevno rabo. Zaradi potreb bolnišnic so se razvile večkrat še različne delavnice, na primer šivalnica, pralnica, mlin, pekarna (Kambič, 1979, 208).

Za celotno delovanje sanitetne službe v partizanski vojski je skrbel sanitetni oddelek glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske. Oddelek je vodil načelnik, ki je bil zdravnik, skupaj z referenti posameznih sekcij in glavnim kirurgom.

Tesno povezana s partizansko saniteto je tudi konspiracija.¹ V marsikateri bolnišnici je med številnimi gesli zapisano to, da je »konspiracija njihovo najmočnejše orodje«. Nujna je bila popolna konspiracija, saj je bil okupator neusmiljen in je, v kolikor je našel skrite bolnišnice, pobil vse ranjene. Če so torej hoteli uspešno oskrbeti ranjence, so morale biti postojanke oziroma bolnišnice tako skrite, da jih okupator ni mogel odkriti. Zato je za lokacije bolnišnic vedelo zelo malo ljudi in kot piše Mikuž (1967, 20–22), je tudi danes težko najti zapise o točni lokaciji. Tudi za ranjence je veljala stroga procedura pred vstopom v bolnišnico, med bivanjem v njej in ob zapustitvi. Tako so jim zavezali oči in hodili tako dolgo, da so ranjenci izgubili orientacijo, prav tako je bilo gibanje ob bolnišnicah zelo omejeno. Najtežje je bilo s konspiracijo, ko je zapadel sneg, prav tako je bilo treba paziti na dim, zato se je kuhalo največkrat ponoči, obvezno pa s suhimi drvami.

¹ Konspiracija pomeni tajno, prikrito delovanje.

3 POHORSKE PARTIZANSKE BOLNIŠNICE

Partizanska saniteta na Štajerskem je rasla in se razvijala vzporedno z razvojem partizanskih enot. Januarja 1944 je na ozemlje prišla 14. divizija. Sestavljale so jo Bračičeva, Šercerjeva in Tomsičeva brigada. Vsaka brigada je imela svojega zdravnika, bataljoni in čete pa bolničarja ali bolničarko. Pri štabu divizije je bila tudi kirurška ekipa. Ko so prišli na ozemlje t.i. nemškega rajha, je prišlo do hudih spopadov. Štab je moral poskrbeti za ranjene, vendar skritih bolnišnic ali bunkerjev na tem območju takrat še ni bilo. Ranjence so zato pod okrilje vzeli okoliški kmetje, ki so jih poskrili po kočah, podstrešjih, skednjih, kletih, čebelnjakih in hlevih. Stregli so jih, hranili in čuvali po svojih močeh (Kambič, 1978, 249–250).

Nekako od marca pa do maja 1944 se je začela gradnja podzemnih zemljank - bunkerjev. Vsi ti bunkerji so ranjencem nudili prvo zatočišče. Skrivališča so bila majhna, temna in vlažna, zato za samo zdravljenje niso bila najbolj primerna. Maja 1944 so začeli z gradnjo nadzemnih postojank - bolnišnic (Kambič, 1978, 250).

Slika 5: Partizanska zemljanka

Vir: Medmrežje 4

Na Zahodnem delu Pohorja, ki je nosil oznako P1, je z gradnjo začel dr. Ivan Kopač-Pavček, na vzhodnem delu Pohorja, ki je imel oznako P2, pa dr. Herman Slokan- Zmago.

Slika 6: dr. Ivan Kopač-Pavček

Vir: Medmrežje 5

Slika 7: Sprejemališče Košuta na Pohorju

Vir: Medmrežje 6

Za samo postojanko je bilo zelo pomembno, na katerem kraju so jo postavili, da je bila čim bolj na varnem, kar je Pohorje z nevrisanimi potmi, bogatimi gozdovi in studenci omogočalo. Delovna ekipa, ki je gradila postojanko, je štela od 10 do 15 ljudi. Večina bolnišnic je bila postavljena v strmem terenu in v gostem gozdu. V strmino je bilo potrebno izkopati zemljo, da je lahko nastala terasa, na kateri je stala baraka. Vse barake so bile nad zemljo. Ogrodje barke je bilo iz brun, prav tako običajno zadnja stena, ki se je naslanjala v breg. Stranske stene in streha so bile iz desk, največkrat pa je bila streha pokrita še z lubjem. Dimnik je bil speljan pod zemljo in odprtina v gosto grmičevje. Les so prinesli od daleč, saj v bližini postojank, da ne bi bili opazni, niso smeli sekati dreves. Zraven tega pri gradnji niso smeli povzročati hrupa. To so dosegli tudi s tem, da so uporabljali žico namesto žebeljev, kar pa je bilo potrebno nujno zabiti, pa so naredili s tapeciranim kladivom (Kambič, 1978, 251 in Mikuž, 1967, 298).

Baraka za ranjence je imela dvoje vrat na obeh stranskih stenah. Na vsako stran so bila vdelana tudi normalna okna. Notranjost barake pa je bila razdeljena v dva dela: ambulantni prostor (kjer so opravljali tudi kirurške posege) in večji prostor za ranjence. V tem delu so bili t.i. pogradi, ki so bili dvignjeni od tal. Ležišča so bila postlana s smrekovimi vejicami. Na steni je bila majhna polica, ki je služila za posteljno omarico. Nasproti pogradov pa so bile postelje z žimnicami, ki so bile namenjene huje ranjenim. Tla v baraki so bila pokrita z lesom. Operacijski ali ambulantni prostor je imel mizo, leseno doma narejeno operacijsko mizo in police (Kambič, 1978, 251–252).

Slika 8: Prostor s pogradi in posteljami

Vir: Medmrežje 7

Slika 9: Operacijska miza z radiatorjem

Vir: Medmrežje 8

Ob tej baraki so bile postavljene še kuhinja, jama za odpadke, stranišče in baraka za osebje. Imeli so tudi bencinski sod, saj so bencin potrebovali za razkuževanje in za pranje. Nekoliko stran je bil vkopan še podzemni bunker, ki je služil za morebitno evakuacijo huje ranjenih, za zalogo hrane in sanitetnega materiala (Kambič, 1978, 252).

Poti med posameznimi objekti so bile utrjene z bruni. Miza s klopjo pa je bila največkrat postavljena na poti od bolniške barake do kuhinje. Oddaljevanje od barak ni bilo dovoljeno, prav tako je morala vladati tišina. K varnostnim ukrepom je spadala tudi kamuflaža v vseh oblikah. Zelo pomemben je bil odhod ali prihod, saj je bilo potrebno zabrisati sledi, ki so nastale, kar je pomenilo, da ni bilo smelo biti vidne pohojene trave, praproti, zlomljenih vej ... Še posebej nevarno je bilo pozimi, zato so sneg celo sejali, da so izbrisali sledi. Prav tako so kurili le s suhimi drvami, da je bilo čim manj dima in kuhali le ponoči. Kadar pa je bila možnost nevarnosti, pa niso ne kuhali in ne kurili. Prav tako so imeli več stražarskih mest na preglednih točkah (Kambič, 1978, 252).

Sprejem ranjencev se je začel na določeni točki, ki so jo imenovali javka². Vsaka postojanka je imela tri javke: divizijsko za sprejem ranjencev, ekonomsko za zvezo s centralnim ekonomatom in terensko za zvezo s terenskim ekonomatom. Za javke bližnjih bolnišnic so vedeli le politični komisarji. Najboljša javka je bila tista, ki je stala kje na samem, morala pa je imeti vsaj streho (za prvi pregled ranjencev) in nekaj pripravljene hrane. Promet med postojanko in javko se je odvijal v poznih večernih ali zgodnjih jutranjih urah, prihod ali odhod z javke pa je bil le ponoči. Do tja so ranjence prinesle enote, do bolnišnice pa so jih nosili člani bolniške ekipe. Vsakemu ranjencu so zavezali oči, pa tudi zaradi varnosti so ranjence velikokrat nosili po ovinkih, da bi izgubili orientacijo. V ambulantni so imeli za delo na razpolago bencin, eter, jod, hidrogen in razna mazila, od injekcij pa prontosila, kardiazol in strofantin ter nekaj morfijskih preparatov. Od večjih kirurških posegov so opravljali le amputacije udov. Kadar je bil zdravnik odsoten, je vloga oskrbe ranjencev padla na bolničarje (Kambič, 1978, 252–254 in Mikuž, 1967, 21 in 298).

V vseh bolnišnicah je bil določen strogi hišni red. Zajtrk, kosilo in večerja so bili ob določenih urah. Nočni dežurni delavci so morali do jutranje vizite urediti ležišča, umiti ranjence, očistiti prostor, izmeriti temperaturo ... Temperaturni list je moral biti pripet na vidnem mestu, na deski ali kartonu. Vizite so bile zjutraj in zvečer. Za red v postojankah je bil odgovoren prvi bolničar.

Čistiti so morali tudi stranišča, da so preprečili širjenje bolezni. Grezno jamo so tako večkrat oblili z apneno raztopino. Ranjenci po hišnem redu niso smeli vstopiti v kuhinjo. Za kuhinjo je skrbel kuhar, ki je potreboval suha drva, da se ni preveč kadilo. Zaradi miru nihče ni smel peti, žvižgati ali glasno govoriti. Če so ranjenci okrevali in se še niso vrnili v svoje čete, so pomagali bolničarjem (Medjedovič et al., 1997, 18)

Najbolj kritični trenutki za postojanke so bili v času t.i. hajk³. Tudi zato, ker celoten sektor P2 ni imel najboljšega strateškega položaja, saj so bili v bližini glavnih komunikacij ceste Maribor–Slovenj Gradec, Maribor–Dravograd, postojanke pa so bile tudi na samih vrhovih Pohorja. Postojanko Tihi dol so na primer Nemci odkrili zelo hitro, saj so ujeli ekonoma in komisarja postojanke. Večkrat je bila ogrožena tudi Košuta, postojanka Zaklon je bila požgana marca 1945 ... (Kambič, 1978, 254–255).

² Jávka je med narodnoosvobodilnim bojem tajno mesto za vzdrževanje zvez med partizanskimi enotami.

³ Hajke so manjše vojaške ali policijske akcije proti partizanskim enotam.

Slika 10: Zdravniški pripomočki

Vir: Medmrežje 7

S hrano je postojanke zalagal ekonomat, ki je bil postavljen proč od bolnišnic. Tam je delalo od 10 do 15 ljudi, ki so ponoči odhajali v dolino na t.i. ekonomske akcije. To ni smelo biti v bližini bolnišnic, ker je akciji po navadi sledila hajka. Hrano in drug material je ekonomist dostavljal na posebno javko postojank. Tam so jo prevzemali člani bolnišnične ekipe. Ker je bila preskrba bolnišnic zelo pomembna, ekonomat ni bil edini vir za dobavo vsega potrebnega. Postojanke so imele tudi svoje, t.i. terenske ekonomate, ki so komunicirali z zanesljivimi ljudmi na terenu. Za preskrbo bolnišnic pa so skrbele gospodarske komisije, ki so delovale pod okriljem okrožnih ali okrajnih odborov OF (Kambič, 1978, 254–255).

Čeprav je bila ta veja oskrbe dokaj razvejana, je bilo oskrbovanje postojank zelo težko, predvsem zaradi premikanja sovražnika. Najbolj kritična za Pohorsko območje je bila zima 1944/45. Takrat je bilo treba priskrbeti velike zaloge hrane in materiala, ki so ga prenašale tako osebe postojank kot ekonomati, po nekod tudi lažje ranjeni. Ena skupina je hrano zbirala in jo nosila do določene točke, druga pa je hrano od tam prenašala do postojank. To so bila osnovna živila, kot so moka, fižol in meso, zelenjave ni bilo. Kruha skoraj ni bilo. Izjema je bila postojanka Jesen, ki je bila postavljena v bližini kmetije Lepe in so jim kruh dostavljali domačini. Ravno zavedni pohorski kmetje so partizanom dajali vse, kar so imeli. Ranjenci so enako kot kruh pogrešali tudi tobak. Ob koncu vojne so v postojanke prihajali tudi že paketi, ki so prinašali tudi pisma domačih (Kambič, 1978, 255).

Bolničarski kader so v glavnem vzgajali sami, in sicer iz ozdravljenih ranjencev. Na sami postojankah so prirejali tudi t. i. politične ure in izdajali svoj humorističen list Pavliha (Mikuž, 1967, 299).

Slika 11: Humoristični list Pavliha

Vir: Medmrežje 9

Zadovoljiva na tem področju je bila tudi oskrba z zdravili. Kanali so segali do vseh štajerskih mest. Postojanke so morale voditi glavno knjigo vseh sprejetih bolnikov. Ranjenci so velikokrat s seboj celo prinesli napotnice, ko pa so bili odpuščeni, so jim izdali odpustnice. Umrlim so napisali mrliški list, ki je bil zapečaten v steklenički v grobu pri njegovem vzglavju. Prav tako so postojanke vodile knjige o prejeti in izdani hrani ter o zalogah. Veliko tega se je med hajkami izgubilo, še posebej marca 1945, ko se je izgubil ves zdravstveni arhiv z zapiski vred (Kambič, 1978, 256).

Sovražnik se je zelo trudil, da bi odkril postojanke. Izvajali so posebne hajke s psi, a so partizani raztresali poper in polivali petrolej. Največjo nevarnost so povzročili partizani, ki so jih sovražniki ujeli (Mikuž, 1967, 299).

4 PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JESEN

Partizanska bolnišnica Jesen je ležala najbolj na vzhodu in izmed vseh partizanskih postojank je bila najbližja Mariboru. Najbližja sovražnikova postojanka je bila v Šmartnem na Pohorju. Postojanka je bila v majhni grapi 50 metrov stran od majhnega potoka, ki je služil tudi za dohod do postojanke. Na nasprotni strani je stala 200 m oddaljena večja kmetija, okrog 700 m stran na severozahodni strani pa dve naseljeni hiši pohorskih drvarjev. Proti jugozahodu je bila zopet kmetija, severno stran lovska hiša in gozdarske kočice Kurja vas, malo naprej pa Sv. Arh. Postojanka je stala v mladem smrekovem gozdu, le sto metrov proč pa je vodila glavna markirana pot Maribor–S. Arh–Sveti Trije kralji–Slovenska Bistrica, po kateri so dnevno hodile sovražnikove patrole. Tudi mimo postojanke je šla večkrat sovražna patrola. Bližnji prebivalci so bili zelo zvesti, ato je bila uspešna tudi obveščevalna služba (Mikuž, 1967, 307).

Slika 12: Bolnišnica Jesen v smrekovem gozdu

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

Slika 13: Kažipot do bolnišnice Jesen

Vir: Partizanska bolnišnica Jesen (b.d.)

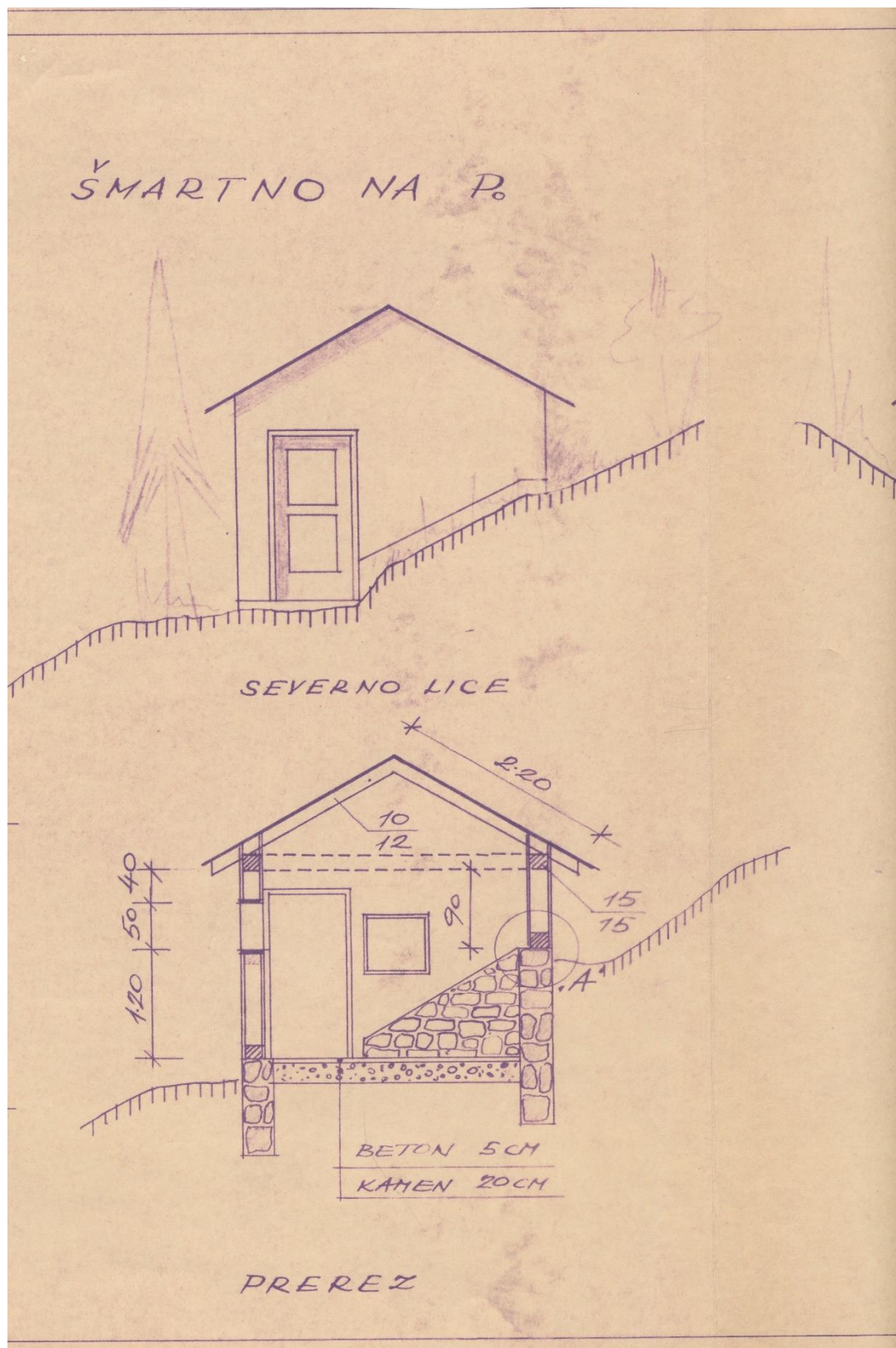
Kompleks partizanske bolnišnice Jesen se nahaja na Planini pod Šumikom. Sestavlja ga pet lesenih barak, ki se nahajajo sredi gozda pod cesto, ki vodi proti Trem kraljem na Pohorju. V sklop sodijo baraka za osebje, kuhinja, razkuževalnica, baraka za ranjence in stranišče. Bolnišnica je delovala od leta 1944 pa do konca druge svetovne vojne (Partizanska bolnišnica Jesen, b.d.).

Bolnišnica Jesen je bila zgrajena na videz na zelo izpostavljenem mestu, čeprav se je kasneje pokazalo, da je bilo mesto izbrano zelo premišljeno. Prvič zato, ker okupator bolnišnice na takem kraju ni pričakoval. Dobra lokacija je osebju olajšala obveščevalno službo in pristop do bolnišnice je bil možen tudi pozimi (Penič, 1975, 136).

4. 1 Gradnja bolnišnice Jesen

Gradbena ekipa je pričela graditi bolnišnico v drugi polovici oktobra, sprva v Grilovi frati pod Velikim vrhom. To gradnjo so kmalu opustili, saj se je prehitro izvedelo, da gre za gradnjo partizanske bolnišnice. Nov prostor so poiskali v Atemsovem gozdu v smrekovem mlaju na pobočju nad potokom kakih 400 m severovzhodno od kmetije Lepe. Ime je dobila po letnem času, v katerem so jo pričeli graditi (Penič, 1975, 133).

Orodje za gradnjo so dobili pri okoliških kmetih. To so bile lopate, motorke, žage, sekire, žica ... Najprej so morali narediti teraso v strmo pobočje. Načrt gradnje prikazuje slika 14, kje rje lepo vidno, da so gradili v strmo pobočje v smrekovem gozdu. Na terasi je do začetka novembra že stalo ogrodje za barake. Pri gradnji barak so tramove vezali s trtami, le izjemoma so jih zbijali s klini. Žebļjev niso uporabljali, saj bi s hrupom lahko izdali gradbišče. Tudi lesa niso sekali v bližini. Prenašali so ga iz pol ure oddaljene Kurje vasi. Ker niso smeli puščati sledi vozov, so les prenesli na rokah. Deske so dobili tudi na Smogavčevi in Grilovi žagi. Gospodar na kmetiji Lepe, Franc Mušič, jih je zvozil do svoje kmetije, od tam pa so dalje deske nosili. Za bolnišnico sta vedela le Franc Mušič in njegova žena Olga, ki sta bila tudi glavna obveščevalca. To je bilo zelo pomembno, saj je gradnja potekala takrat, ko so Nemci izvajali na tem področju največje hajke. Z graditelji sta se dogovorila, da jih bosta o nevarnostih opozarjala z napajanjem živine. Če sta pri napajanju kričala na živino ali pokala z bičem, je bilo varno. Kadar pa sta napajala tiho, je bilo to znamenje za nevarnost in ekipa je prenehala delati. Zavladala je stroga tišina. Ko so sprejeli Franca Mušiča med osebje bolnišnice, je vso obveščevalno delo opravljala njegova žena. Poleg tega je Olga Mušič pekla kruh za bolnišnico, v času hajk, ko v bolnišnici niso smeli kuriti, pa tudi kuhala tudi hrano. Leta 1944 je že v začetku novembra zapadel sneg. Treba je bilo zakrivati sledove, ki jih je puščala ekipa v snegu. V takšnem primeru je navadno Mušičeva zapregla vola in po partizanskih stopinjah zapeljala hlod, ki je zabilisal sledove do potoka (Penič, 1975, 133–134).

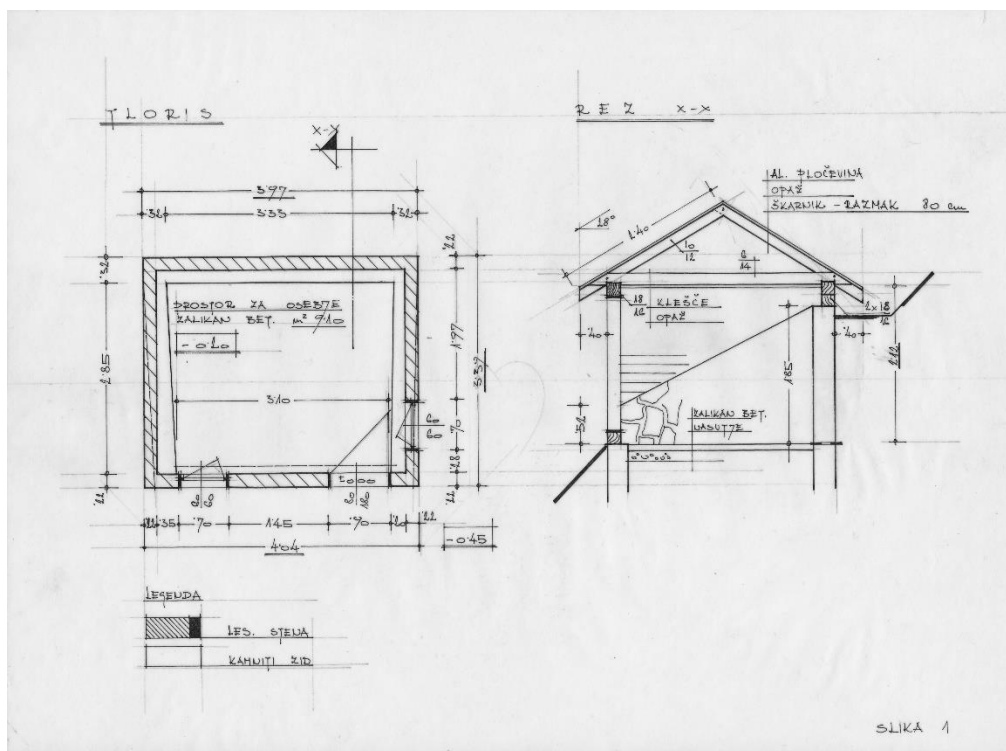

Slika 14: Načrt za gradnjo bolnišnice Jesen

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

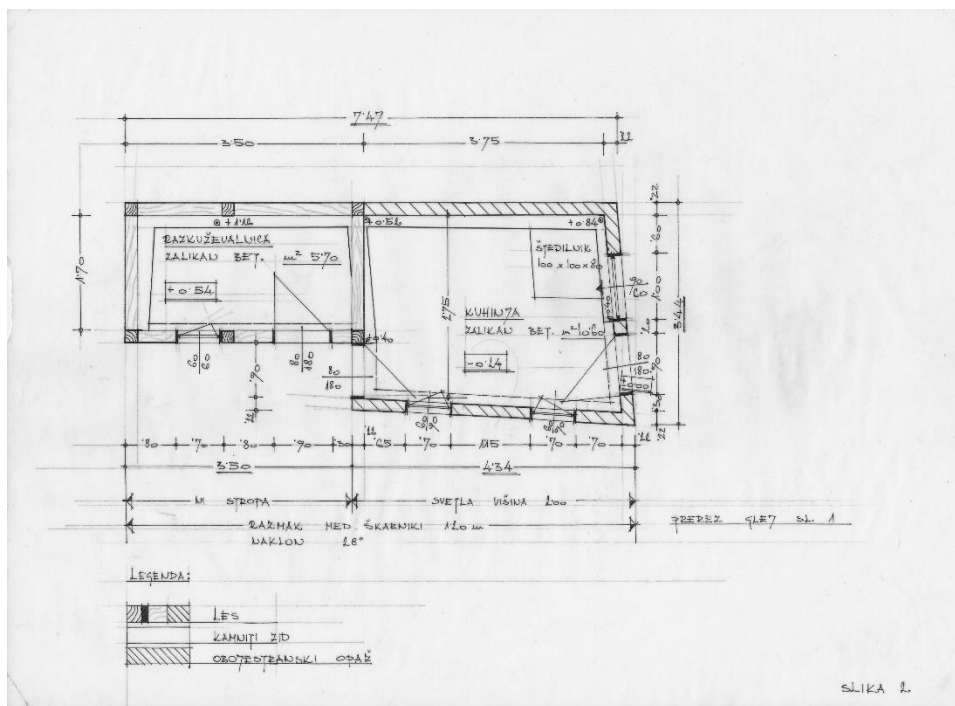
Kljub izredno hudim pogojem, saj je bil izreden mróz in čas nemških hajk, je ekipa do konca decembra 1944 zgradila majhno naselje za bolnišnico Jesen. Bolnišnico Jesen so gradili:

- Jože Kalan (upravník),
- Ivan Strehar-Župan (sekretar),
- Franc Kunc (vodja gradnje),
- Jože Žibert (vojni referent),
- Franc Urnaut (dezinfektor),
- Jože Hrastnik (kamufler),
- Oton Albreht (kurir),
- Anton Somrek-Dušán in Anton Smogavec (intendenta)
- Marija Podstenšek (kuharica).

Slika 15: Načrt izgradnje bolnišnice Jesen 1

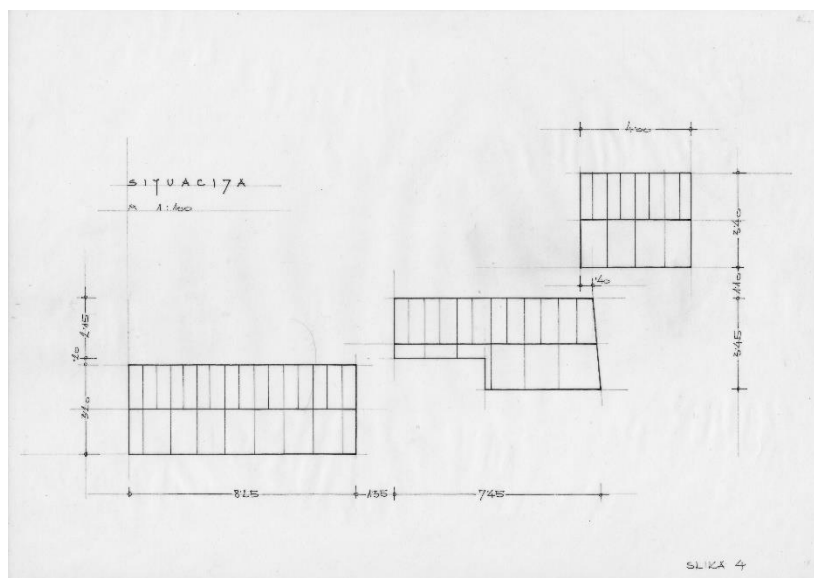
Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

Slika 16: Načrt izgradnje bolnišnice Jesen 2

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

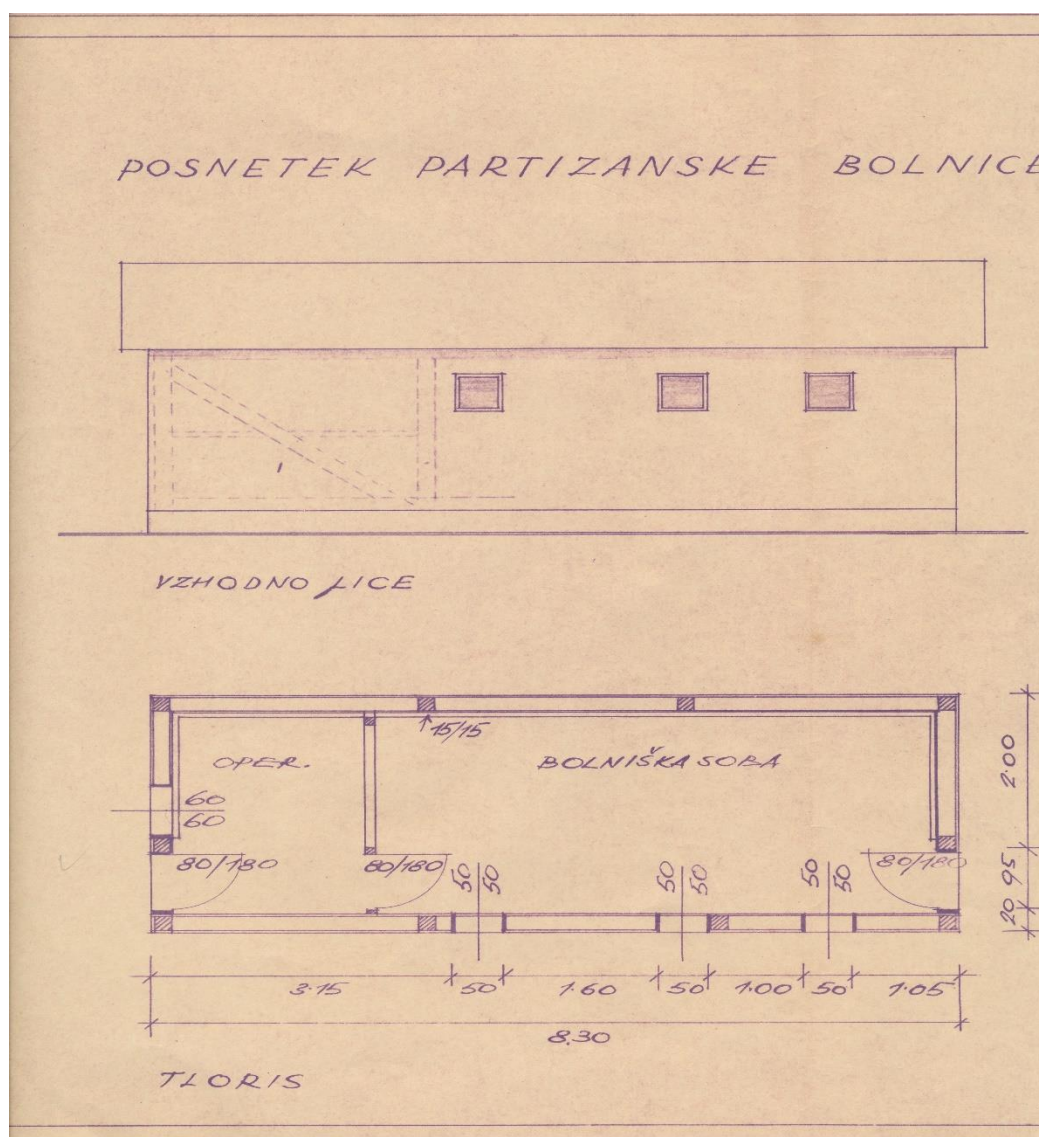
Kot je razvidno iz slik 15 in 16, ki ju hrani Arhiv Muzeja NO Maribor, so skrbno načrtovali samo gradnjo. Zelo natančno so tudi načrtovali, kateri deli bodo recimo zgrajeni iz lesa, kje bo kamniti zid ali obojestranski opaž. Skrbno so načrtovali vse detajle in načrte izdali zelo natančno (Slika 17).

Slika 17: Načrt v merilu 1:100

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

Dogradili so jo 25. decembra. Pripravljena je bila baraka za ranjence z manjšim prostorom, ambulanta, baraka za kuhinjo in razkuževalnico, baraka za osebje, zemljanka za živila in zemljanka za evakuacijo ranjencev. Največja je bila baraka za ranjence, ki je bila dolga 8 m in široka okoli 3 m, visoka je bila okoli 2m. Izhod je imela na obeh straneh. Imela je tudi štiri okna, skozi katera je prišlo vanjo veliko svetlobe . Za težje bolnike so imeli tudi postelje, ki so jih pripeljala iz okolice Šumika. Lažji ranjenci so spali na pogradih, ki so bili nad posteljami. V sobi je bila tudi peč, miza s stoli in polica s knjigami (Penič, 1975, 134 in Mikuž, 1967, 307).

Slika 18: Baraka za ranjence

Vir: Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

V ambulanti je bila operacijska miza, ki so jo partizani izdelali sami ter police za instrumente in zdravila. Kuhinja je bila dolga 4,30 m in široka pa 3,20 m. Opremljena je bila z mizo, s stoli, s polico za posodo in z zidanim štedilnikom, ki so ga tudi odnesli iz Atemsove lovske kočice in ga zazidali v bolnišnici. V bližini kuhinje so poiskali izvir vode. Zraven nje je bila razkuževalnica. Služila je za razkuževanje oblek, za kuhanje perila, za kopanje ranjencev in osebja in za sušenje drv. Kuhinja je imela dve okni, razkuževalnica pa eno. Baraka za osebje bolnišnice je bila dolga 4 in široka 3,15 m. Imela je dve okni. Osebje je spalo na pogradih. Vse barake so imele zadnje stene vdelane v zemljo (Penič, 1975, 134).

Slika 19: Baraka za ranjence

Vir: Partizanska bolnišnica Jesen, 2014

Slika 20: Operacijska baraka

Vir: Partizanska bolnišnica Jesen, 2014

Blizu barak je bila majhna zemljanka za hrano. Ob bolnišnici sta bili še dve stranišči ter jama za odpadke. Na mestu, kjer je skozi smrekov mlaj posijalo sonce, je ekipa iz hlodja pripravila zasilna ležišča za sončenje. Kakih 200 m od bolnišnice je bila zemljanka za evakuacijo ranjencev. Imela je dvojne pogoje, nad njimi pa je bila polica za suho hrano in sanitetni material. Za odtok vode, ki bi se nabirala v zemljanki ob velikih nalivih, so graditelji zgradili kanal. Zemljanka je bila skopana okoli 4 m globoko v zemljo in prekrita z debelo plastjo zemlje, v katero so graditelji posadili smreke. Nad barakami so postavljali stražo. Barake same so znotraj oblepili s papirjem in platnom, od zunaj pa obložili s praproto, kar je služilo za markiranje, pa tudi za toploto. Za notranje oplešave je poskrbela bolničarka Angelca Gril (Penič, 1975, 134). Tloris barak na terenu prikazuje slika 22.

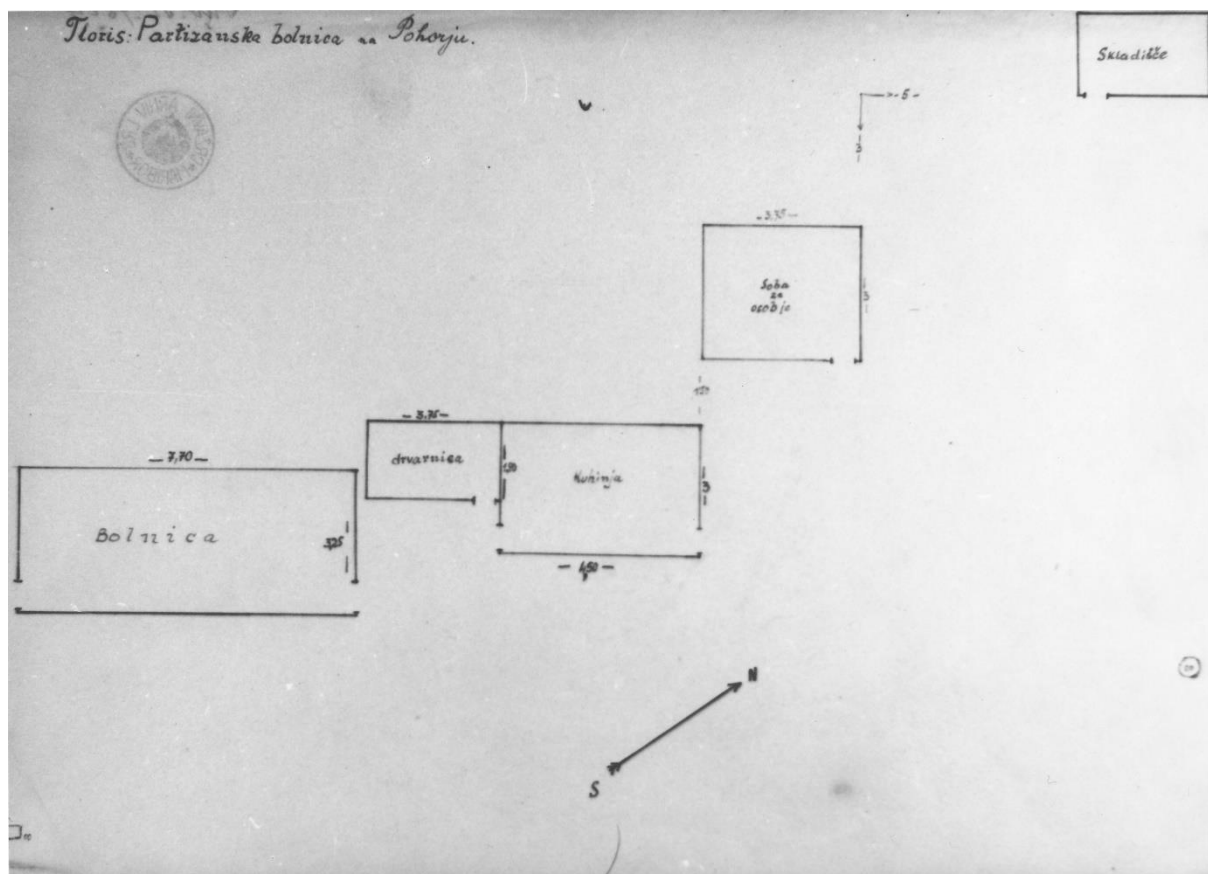

Slika 21: Notranjost barake

Vir: Partizanska bolnišnica Jesen, 2014

Gradbena ekipa je kasneje postala del bolnišničnega osebja. S tem se je povečala konspiracija. Osebje se je januarja 1945 nekoliko zamenjalo. Upravnika Jožeta Kalana je zamenjal Božo Jamovič- Miha, ki je prej vodil centralni ekonomat Košuta. Odšla je tudi kuharica Marija Podstenšek. Zamenjal jo je Ivan Kranjc. Ekipo so okrepili še domačini Jože Smogavec, Jože Kresnik in Franc Mušič. Po prihodu prvih ranjencev v bolnišnico sta prišli tudi bolničarki

Angelca Gril in Julijana Kovač. Med osebje je treba prišteti tudi zdravnika dr. Hermana Slokana-Zmago, ki je po potrebi prihajal v bolnišnico Jesen, čeprav so ga pri tem večkrat ovirale sovražne hajke. Pot v bolnišnico Jesen je bila že brez hajk zelo naporna. Po globokem snegu je moral prehoditi šest ur, da je prišel od drugih bolnišnic sektorja P 2 do bolnišnice Jesen. Kuhali so ponoči, da jih ni izdal dim, večerjali s med 22. in 23. uro in nato takoj začeli pripravljati zajtrk in kosilo. Kruh jim je dvakrat na teden spekla Olga Mušič. Dala jim je tudi kvas, sol in drva. Jedilnike sta vsaki dan prepisovala dva ranjenca (Penič, 1975, 135 in Mikuž, 1967, 309–310).

Slika 22: Postavitev barak na terenu (tloris)

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

4. 2 Delovanje bolnišnice Jesen

Po izjavah bolniške ekipe so prvi ranjenci v bolnišnico prišli konec decembra 1944, čeprav je v dokumentih omenjeno, da so prišli 6. januarja 1945. To so bili borci Šercerjeve brigade, ki je blizu Križnega vrha napadla vlak ter imela pri tem ranjene in mrtve. Ko je ekipa nosila ranjence v bolnišnico, se je strogo držala navodil konspiracije. Tako so ranjence prinesli do javke pri Smogavčevih (po domače Škrinjarjevih), kjer jih je prevzela ekipa bolnišnice. Oči so jim zavezali in jih nosili eno uro do bolnišnice. Da niso za sabo pustili sledi, so morali zadnji del, od kmetije Lepe do postojanke, hoditi po potoku. Prenos ranjencev v bolnišnico je bil zelo naporen. Lojze Penič (1975) piše, da so morale ekipe premagovati velike napore. To je bilo še posebej takrat, ko je bilo več ranjencev in so jih posamezniki na ramenih morali prenesti več. Previdni so bili tudi, ko so odpuščali že oskrbovane ranjence. V bolnišnici so jim zavezali oči, jih večkrat zavrteli, da so izgubili orientacijo, nato pa so jih po daljši poti pripeljali na kurirsko javko, kjer so jim odvezali oči. Kurirji so jih odpeljali v vojaške enote. Ranjenci niso smeli vedeti, kje je bolnišnica, ker bi jo lahko izdali, če bi bili ujeti. Osebe je zato za okoliške kmete uporabljajo partizanska imena. Najbližji kmet Mušič je dobil ime Lesjak, javka bolnišnice pri kmetu Smogavcu je dobila ime Dragonar, Maksa Turnerja Smolarja so prekrstili v Jazbeca, Božidarja Smogavca s Planine v Petelina, Stegneta v Zajca. Domačija Pepce Korošec pa je dobila ime Volk (Penič, 1975 135–136).

Slika 23: Somrak Gutan-Dušan

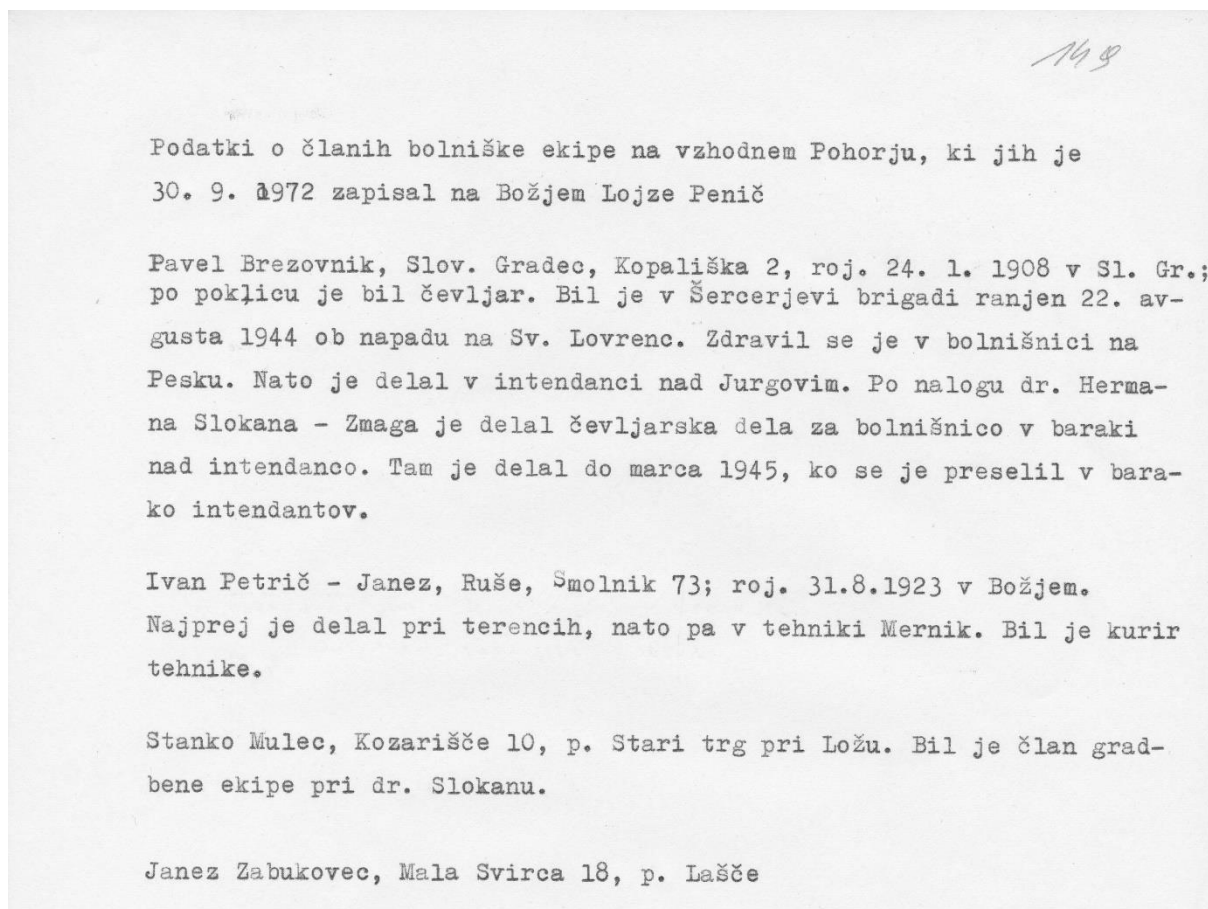
Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

Kljub previdnosti je bila bolnišnica večkrat v veliki nevarnosti. Kmalu po sprejemu prvih ranjencev v bolnišnico so Nemci januarja 1945 ujeli apotekarskega kurirja Franja Skočirja. Peljali so ga na javko h kmetu Škrinjarju in ga začeli zasliševati. Vprašali so kmeta in njegovo družino, če poznajo ujetnika. Kljub temu, da so ga že večkrat videli, so celo otroci odgovorili, da ga ne poznajo. Nemci so zahtevali, naj jim pokaže bolnišnico. Ker je imel pri sebi prepustnico iz Šercerjeve brigade, se je izgovarjal, da je iz te brigade. Odpeljali so ga v zapor. Bolnišnica je bila v strogi pripravljenosti. Drugič je bila bolnišnica v nevarnosti v tako imenovani ukrajinski hajki spomladi leta 1945. Tedaj so prišli Ukrajinci prav pod bolnišnico ob potoku, po katerem so ekipe nosile ranjence. Tam so se ustavili ter si ogledovali zemljevid. Osebe bolnišnice je bilo na položajih pripravljeno na brezupen boj. Opazovalo je Ukrajince in z nestrpnostjo pričakovalo njihovo odločitev. Ranjenci niso vedeli za nevarnost, a so jo slutili. Medtem jim je bolničarka brala knjigo. Eno samo nepremišljeno dejanje bi izdalo bolnišnico. Po krajšem postanku so Ukrajinci nadaljevali pot ob potoku. V času te hajke v bolnišnici več dni niso kurili (Penič, 1975 135–136).

4. 3 Življenje v bolnišnici Jesen

Življenje v bolnišnici je potekalo po tamkajšnjih pravilih. Tako so dan zamenjali za noč. Dneve so največkrat prespali, saj podnevi niso smeli kuriti. Izjemo so naredili le, če so morali operirati. Tudi tedaj so na koncu dimnih cevi mahali s smrekovimi vejami, da so razgnali dim. Dimne cevi so bile sicer speljane pod zemljo. Zvečer so pa barake zaživele. Zakurili so peči, prižgali petrolejke, karbidovke, sveče ali treske, če je vsega drugega zmanjkalo. Vsak večer so seveda pregledali zatemnitev oken, da ne bi svetloba izdala barak. Imeli so politične ure, igrali so šah in brali knjige. Kadar je bil v postojanki dr. Slokan, je imel poučna predavanja. Življenje v postojanki je trajalo le krajši čas, ker je bilo treba zaradi štednje kmalu ugasiti luči. Medtem so v kuhinji pripravljali obroke, saj so kuhali le ponoči. Za kurjenje so uporabljali olupljena suha drva, da se je čim manj kadilo. Največ so kuhali mesa, fižola in krompirja. Za težje ranjence so imeli pripravljene kavo, sladkor, med ... Tudi delovna ekipa je delala ponoči in zvečer, saj so zvečer odšli po ranjence, zdravila in po hrano. Člani ekipe so morali pohiteti, da so se še v temi vrnili in da so do jutra zabrisali sledove. Pozimi so sledove zabrisali s snegom, ki so ga z rešetom sejali na gaz, spomladi pa so na pot natrosili iglic. Vsak član bolnišnice je moral zabrisati sled za seboj. V bolnišnici je bil zato t.i. kamufler, ki je odgovarjal za maskiranje poti. V ta namen je imel vedno na zalogi iglice. Spomladi leta 1945, ko ni bilo več tako mrzlo, se je

način življenja spremenil. Tedaj so delali tudi podnevi. Čeprav v zadnjem mesecu vojne ni bilo več hajk, v bolnišnici niso pozabili na previdnost (Penič, 1975, 136).

Slika 27: Podatki o redkih posameznikih, ki so delovali v bolnišnici Jesen

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2

Zanimiv je podatek, da so v bolnišnici Jesen zdravila dobivali celo na recept, ki ga je napisal dr. Zmago. Kurir ga je odnesel do kmetije Škrinjer in še isti dan je hčerka Pepca recept nesla do trgovca v Slovensko Bistrico. Ta je naslednji dan že imel zdravilo, ki je po isti poti prišlo nazaj do bolnišnice.

Sicer pa so v bolnišnici jesen, kot je bilo značilno tudi za druge partizanske bolnišnice, natančno vodili sezname, med drugim tudi sanitetnega materiala, zdravil, kar prikazuje tudi spodnja slika.

Tujekeje		Labi I.		Pšice		Labi I.	
kom.	cm						
20	5	tylotropin		135	Gualgon		
15	1	Agmenin		200	Digit. Dispert Suppositorien		
30		Her-Labvarau		40	baunth Suppositorien		
3	5	Her-Labvarau		10	Reactal		
142	2%	Carpsule		160 gr	Prostignin kaplj. za oči		
9	5	Becholin		100	Larveon		
8	10	Calcein - Lander		40 gr	Prostignin mast		
20	2	Glainon		255	Sympatol		
80	2	Novalgine		100	Glaramin prsiha		
44	1	Novoprotin		250	Katr. Bicarb. tableti		
42	2	Benicot		100	Leid. Sulfasalazilicini		
80	1	Pineline - Vite		50	Indofarmicini		
30	1	brastlin		1000	grote st.		
15	5	Pedoxon - Forte					
44	3	Labvarau - Lander					
10	1	Caramin					

Slika 28: Seznam zdravil

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 1

Iz seznama pacientov sektorja P2 je razvidno, da se je v bolnišnici Jesen zdravilo 25 ranjencev. Za te borce so ohranjeni temperaturni listi. Po izjavah članov bolniške ekipe pa naj bi se v bolnišnici zdravilo več ranjencev. 17 ranjencev je bilo iz Šercerjeve brigade, ki je v začetku leta 1945 večkrat minirala železniško progo med Pragerskim in Poljčanami in so napadali vlake. Pri tem je bilo veliko ranjenih. Glavno delo bolnišnice je bilo zdravljenje ranjencev. To delo so uspešno opravljali, čeprav bolnišnica s sanitetnim materialom ni bila najboljše opremljena. Umrle so pozimi začasno pokopali blizu bolnišnice kar v snegu, ko pa so vremenske razmere dopuščale, pa so jih zakopali v zemljo. V grob so položili tudi steklenico s podatki o umrlem.

9 Dopić Ivan	16. XII. 1918 Raduša	Šerčarjeva br. III/2 24. IV. 1944	Podgorje	kmets
10 Bucuruviz Pavel	23. I. 1908 Vrha	Šerčarjeva III/2 20. VIII. 44.	Maribor 106	čevjars
11 Čarar Anton	16. I. 1920 Št. Jurijev Taborju	Šerčarjeva III/1 18. VII. 44.	Bucuruviz 3	kmets
12 Mavrič Janko	2. XI. 1910	Šerčarjeva roman. III. kat. 6. VI. 1942	Ljubljana	teh. šolov. učitelj
13 Bavšker g. Jurc	5. XI. 1926 Šerčarjeva Rače	Tomšičeva II/3 12. VIII. 44.	Rače	kmets
14 Štastnik Jurc	11. II. 1903 Galunke	Šerčarjeva II/1 8. VII. 44.	Galunke 18 Ljubljana	kmets
15 Nadlišek Alejz	16. VIII. 1922 Ranne Št. Vid.	Šerčarjeva roman. I 10. VI. 1942	Ranne 17 Št. Vid.	šidars
16 Gašper Stane	12. IX. 1923	Šerčarjeva roman. I 12. VI. 1943	Rakitnica	dijals

Slika 29: Seznam oskrbovancev bolnišnice Jesen

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 1

Na sliki 30 vidimo, da so bili pacienti vojaki Šerčarjeve brigade in Tomšičeve brigade. Kot je razvidno iz dokumenta, ki ga hranijo v arhivu Muzeja NOO Maribor, so bili največkrat moški, v tistem času stari od 20 do 40 let. Bolniški listi so vsebovali osnovne podatke tistih, ki so jih v

bolnišnici oskrbovali. Kot je razvidno iz slike 31 so vsebovali zelo natančne podatke o tem, kdaj so bili sprejeti, kdaj odpušteni, zapisana pa je tudi diagnoza.

priljubljen	sprejet	odpuščen	diagnosa	opomba
23. VIII. 44. d. nina 1x H. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc	9. IX. 44.	vuln. bumb. ped. dex.	
23. VIII. 44. od puške 1x H. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc	10. IX. 44.	vuln. nesp. reg. fem. sin	sprejet med osk. je enkratna
23. VIII. 44. od puške 1x H. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc	9. IX. 44.	vuln. nesp. cerv. dex.	
23. VIII. 44. 1x H. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc		Fract. tibiae sin transversae, ac. cerv. sin. gas. plegmone dysent. atri	25. VIII. 44. H. Lorenc
23. VIII. 44. d. puške 1x R. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc	10. IX. 44.	vuln. nesp. cerv. sin	
23. VIII. 44. od puške 1x H. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc	14. X. 44.	vuln. nesp. stig. I. ped. sin	sprejet med osk.
23. VIII. 44. pa del 1x H. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc		Fract. base cranii vuln. nesp. cerv. dex.	invalid
3. VIII. 44. 2x H. Lorenc	24. VIII. 44. H. Lorenc		vuln. bumb. corp. ms.	padel 13. IX. 44. H. Lorenc

Slika 30: Bolnišnični list

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 1

Skupina Antona Somreka je 1. marca 1945 pri šoli naletela na nemško mitralješko zasedo, ki je partizane napadla iz neposredne bližine. Somrek je bil ranjen v nogo. Tonček Smogavec ga je odnesel v gozd, mu dal prvo pomoč ter ga skril v grmovju. V bolnišnico ga ni mogel nesti, ker so pričeli Nemci zasledovati partizane. Ekipa je prinesla hudo ranjenega Somreka v bolnišnico šele 3. marca 1945. Kurir je šel po dr. Slokana, ki pa zaradi hajke ni mogel takoj priti v bolnišnico Jesen. Ko je prišel, je ranjencu odrezal nogo nad kolonom. Ker bolnišnica za amputacijo ni imela primerne orodja, je dr. Slokan uporabil kar Lepejevo žago, vendar je bil poseg prepozen (Penič, 1975, 136).

Bolnišnica ni bila varna niti prve dni po osvoboditvi. Čez Pohorje so namreč bežale ustaške skupine, vendar so tudi to nevarnost prestali. V bolnišnici, kjer so s pomočjo dobrot okoliških kmetov, praznovali svobodo, so morali ranjenci in osebje počakati še nekaj časa. 18. maja 1945 je bil izdan ukaz upravniku bolnišnice Božu Jarnoviču-Mihi, da mora takoj predati vse posle komisarju bolnišnice Ivanu Streharju in oditi na novo službeno dolžnost v Maribor. Tedaj je Pohorje zapustil tudi dr. Slokan. Odšel je v Maribor, kje rje organiziral saniteto. Zadnji ranjenci so bolnišnico zapustili konec maja 1945. Premeščeni so bili v mariborsko vojaško bolnišnico na Gosposvetski cesti (Penič, 1975, 137).

5 ZAKLJUČEK

Partizanska vojaška saniteta je obsegala zdravstveno oskrbo v času NOB. Oskrba ranjencev je bila organizirana tako na bojiščih kot tudi v zaledju. Delovala je na principu skrivnih bolnišnic, ki so jih, da jih okupatorji ne bi našli, gradili na težko dostopnih predelih. Saniteto na naših tleh tako delimo na obdobje skrivanja, obdobje bunkerjev in obdobje bolnišnic.

Partizanska saniteta na Štajerskem je rasla in se razvijala vzporedno z razvojem partizanskih enot. Januarja 1944 je na ozemlje prišla 14. divizija. Partizanska bolnišnica Jesen, ki je pritegnila najino pozornost zaradi bližine Maribora, je ležala najbolj na vzhodu. Postojanka je bila v majhni grapi 50 metrov stran od majhnega potoka, ki je služil tudi za dohod do postojanke. Na nasprotni strani je stala 200 m oddaljena večja kmetija. Postojanka je stala v mladem smrekovem gozdu, le sto metrov proč pa je vodila glavna markirana pot Maribor–S. Areh–Sveti Trije kralji–Slovenska Bistrica, po kateri so dnevno hodile sovražnikove patrole. Življenje v bolnišnici je bilo organizirano podobno kot drugod. Zaradi skrivanja pred sovražnikom so »zaživeli« šele v večernih in nočnih urah. Imeli so svoj hišni red, ki so se ga morali držati tako ranjenci kot vsi, ki so skrbeli za ranjence oziroma za postojanko.

Na osnovi virov in literature, ki sva jo pregledala, lahko potrdiva ali ovrževa hipoteze, ki sva jih zastavila na začetku naloge.

Hipotezo 1: Partizanske bolnišnice so zaradi delovanja posebnost v zgodovini vojaškega zdravstva lahko potrdiva, saj sva skozi nalogo dokazala, da so, po vzoru partizanskega načina bojevanja, delovale tajno. Razvijale so se v okviru osvobodilne fronte s sistemom skrivnih bolnišnic in zato v zgodovini vojaškega zdravstva veljajo za posebnost.

Hipoteza 2: Bolnišnica Jesen je kljub kratkemu času delovanja za oskrbovanje ranjencev in partizanstvo nasploh na vzhodnem delu Pohorja zelo pomembna. Tudi to hipotezo lahko potrdiva, saj se je v tem kratkem času v bolnišnici zdravilo 25 ranjencev, največ iz Šercerjeve brigade. Poskrbel so tudi za umrle, ki so jih pokopali tako, kot je bil za umrle običaj, se pravi, da so v grob položili stekleničko z osebnimi podatki umrlega.

Hipoteza 3: Partizansko bolnišnico so ob koncu vojne odkrili in uničili okupatorji. To hipotezo lahko ovrževa, ker bolnišnice okupator nikoli ni odkril, čeprav je ležala blizu glavne poti in je

bil sovražnik velikokrat v njeni bližini. V bistvu bolnišnica ni bila varna niti prve dni po osvoboditvi. Čez Pohorje so namreč bežale ustaške skupine. Zadnji ranjenci so bolnišnico zapustili konec maja 1945. Premeščeni so bili v mariborsko vojaško bolnišnico na Gosposvetski cesti.

Partizanska bolnišnica Jesen je edina obnovljena partizanska bolnišnica na vzhodnem Pohorju. Kompleks sestavlja pet lesenih barak, ki se nahajajo sredi gozda pod cesto, ki vodi proti Trem kraljem na Pohorju. V sklop sodijo baraka za osebje, kuhinja, razkuževalnica, baraka za ranjence in stranišče.

VIRI IN LITERATURA

- Berberih-Slana, A. 2016 *Partizanska saniteta*. Dostopno na <http://www.delo.si/znanje/izobrazevanje/kabinet-cudes-partizanska-saniteta.html> (12. 12. 2016)
- Kambič, M. 1978. *Pohorske partizanske bolnišnice*. Dostopno na <http://www.obzornikzdravstvenenege.si/1978.12.4.435> (10. 1. 2017)
- Kambič, S. 1979. *Skrb za ranjence v okoliščinah partizanskega vojskovanja*. Dostopno na: <http://www.obzornikzdravstvenenege.si/1979.13.3.206> (10. 1. 2017)
- Kovač, G. 2011. *Sistem skrivnih bolnišnic med NOV in POS kot sanitetna oskrba*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Medjedovič, A., Miklavc, N., Slamič, B. 1997. *Partizansko zdravstvo na Pohorju v II. Svetovni vojni*. Raziskovalna naloga. Maribor: OŠ Franceta Prešerna
- Mikuž, M. 1967. *Oris partizanske sanitete na Slovenskem*. Ljubljana: Zavod Borec
- Partizanska bolnišnica Jesen* (b.d.) https://www.geocaching.com/geocache/GC2Z0YP_partizanska-bolnisnica-jesen?guid=82c1d6a9-88e4-468e-8a80-de28495b1a6c (19. 1. 2017)
- Partizanska bolnišnica Jesen*. 2014 http://www.zavod-ksb.si/?page_id=779 (10. 1. 2017)
- Penič, L. 1975. *Partizanska bolnišnica Jesen*. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-F0T5F21E/> (12. 12. 2016)
- Pot kurirjevih vezistov*. 2011. Dostopno na <http://www.pespoti.si/pkv-tocka.php?id=53> (10. 1. 2017)
- SSKJ <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (19. 1. 2017)

VIRI SLIK

- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 1.
- Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, mapa 2.
- Medmrežje 1 . Dostopno na http://euscreen.eu/play.jsp?id=EUS_DEAE1D9CB6474B4A8EB477ABF9DD0C74 (20. 1. 2017)
- Medmrežje 2. Dostopno na www.hribi.net/gora/partizanska_bolnica_krvavice/26/1390 (20. 1. 2017)

Medmrežje 3. Dostopno na

<http://www.gorenjskiglas.si/article/20160731/C/160739985/1006/prenovljena-partizanska-bolnisnica>-(19. 1. 2017)

Medmrežje 4. Dostopno na <http://zbiralci.com/forum/viewtopic.php?t=1842> (19. 1. 2017)

Medmrežje 5. Dostopno na https://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Kopa%C4%8D (20.1.2017)

Medmrežje 6. Dostopno na <http://www.rtv slo.si/slike/photo/170575> (19. 1. 2017)

Medmrežje 7. Dostopno na <http://www.rtv slo.si/kultura/drugo/partizanska-bolnisnica-trska-gora-v-prenovljeni-obleki/233446> (19. 1. 2017)

Medmrežje 8. Dostopno na <http://shrani.najdi.si/?1L/1E/2D8hgYJ7/2011-10-22bolnica-09-net.jpg> (20. 1. 2017)

Medmrežje 9. Dostopno na <http://www.pictureslovenia.com/si/oceni/?f=3426> (20. 1. 2017)

Partizanska bolnišnica. b. d. Dostopno na

https://sl.wikipedia.org/wiki/Partizanska_bolni%C5%A1nica (12. 12. 2016)

Partizanska bolnišnica Jesen. 2014 http://www.zavod-ksb.si/?page_id=779
(10. 1. 2017)